

Toimittaja työssään: haastattelusta lehtisitaatiksi

Lauri Haapanen: *Quoting practices in written journalism*. Helsinki: Helsingin yliopisto 2017. Johdanto 66 s., artikkelit 131 s. ISBN 978-951-51-2951-2.

Lauri Haapanen käsittelee väitöskirjassaan *Quoting practices in written journalism* haastateltavien siteerausta lehtiartikkeleissa ja analysoi toimittajan työn prosessia haastattelujen perusteella syntyvien artikkelien ja niihin sisältyvien sitaattien muotoamisessa. Haapanen tarkastelee sitaatteja kolmesta näkökulmasta: analyysin kohteena on sitaattien asu, niiden tehtävä journalistisessa tekstissä sekä siteeraamisen käytännöt ja prosessi toimittajan työssä.

Haapasen työn kimmokkeena ovat olleet ne ylimalkaiset tai niukat ohjeet, joita siteerauksesta annetaan erilaisissa journalismin oppaissa, sikäli kuin asiaan ylipäätään kiinnitetään huomiota. Tutkimuksella on siten kiinteä yhteys toimittajien käytännön työhön. Näyttää siltä, että journalistin ohjeet ja arjen työ ovat tässä kohtaa täysin eri maailmasta tai että siteerausta on hankala ohjeistaa. Siitäkin syystä on sekä toimittajan että lukijan näkökulmasta hyödyllistä saada tietoa siitä, miten haastatteluja lehtiteksteissä käytetään ja miten sitaatteja lehtijutun osana rakennetaan.

Haapasen väitöskirja on soveltavaa kielentutkimusta ja sijoittuu siinä lingvistisen mediatutkimuksen alueelle. Niin ikään se on journalististen käytäntöjen perustutkimusta, uutisjournalismin tutkimusta (*linguistics of newswriting*), jolla

on selvästi sovellettavuutta toimittajien työssä.

Tutkimuksen viitekehykset

Tarve haastateltavien siteerauksen yksityiskohtaiselle analyysille mediateksteissä on ilmeinen sekä teorian että käytännön näkökulmasta. Tutkimus kiinnittyykin vähintään kahdenlaiseen taustaan. Lingvistisen diskurssintutkimuksen alueella Haapasen tutkimus sijoittuu siihen kontekstiin, jossa empiiristen aineistojen avulla käsitellään puheen ja kirjoituksen suhdetta ja niiden rajaa sekä analysoidaan tilanteita ja ammatteja, joissa puhetta on tarpeen siirtää kirjoitettuun muotoon. Tällöin analyysin keskiössä on kielellinen tuotos ja eri versioiden vertailu mutta yhtä lailla myös tuottamisen prosessi ja prosessin piirteiden analyysi. Vaikka lehtitekstejä on tutkittu paljonkin esimerkiksi tekstin- ja diskurssintutkimuksen metodein, on varsin vähän kuitenkin sellaista tutkimusta, jossa lehtitekstin prosessointi on näkyvillä ja jossa on etnografista otetta niin kuin Haapasen tutkimuksessa. Varhaisempia edeltäjiä on vähän, mutta erityisenä tukena on ollut Henna Makkonen-Craigin (2005) väitöskirja *Toimittajan läsnäolo sanomalehtiteksteissä*, jossa tekijä hyödynsi tekstien analyysissa myös toimittajien haastatteluja (ks. myös Makkonen-Craig 1999, 2014).

Haapasen tutkimuksen keskeisenä teoreettisena kehyksenä on dialogistinen diskurssintutkimus. Tekijä nojaa Per Linellin

määritelmään rekontekstualisoinnista (Linnell 1998a, 1998b): kyseessä on ”dynaaminen muokausprosessi, jonka aikana tietty sisältö siirtyy yhdestä kielenkäytön ympäristöstä toiseen” (s. 10).

Toinen Haapasen työn kotipesä on viestintätieteet ja etenkin journalismin ja median tutkimus. Erityisen paljon tähän työhön ovat vaikuttaneet Merja Helle ja Maija Töyryn tutkimukset, jotka perustuvat toiminnan teoriaan (ks. Vygotsky 1978; Leontjev 1977; Engeström 1995) ja joiden keskeisenä käsitteenä on mediakonsepti (ks. esim. Helle 2000, 2010; Helle & Töyry 2009). Kielentutkijat ja viestinnän tutkijat ovat kohdanneet myös samalla foorumilla. Minna Jaakola, Maija Töyry, Merja Helle ja Tiina Onikki-Rantajääskö (2014) tutkivat lukijan konstruimista tekstiin. Mediatutkimuksessa Haapanen tukeutuu Daniel Perrinin työhön (ks. esim. Perrin 2012, 2013a, 2013b). Haapasen väitöskirjalla on siten monenlaisia juuria.

Työn rakenne

Haapasen väitöstutkimus koostuu yhteenvedosta (67 s.) ja neljästä artikkelista (Haapanen 2016a, 2016b, 2017, 2018).

Yhteenvedon luvussa 1 Haapanen esittelee tutkimusteeman ja tutkimuskysymykset sekä asemoi työnsä tutkimuksen kentälle. Luvussa 2 hän esittelee aineistonsa, menetelmänsä ja päätuloksensa. Luvussa 3 hän tekee päätelmiä analyysien pohjalta, pohtii tutkimuksen sovellettavuutta ja relevanssia toimittajan työssä sekä esittää lopuksi ajatuksia tulevan tutkimuksen tarpeisiin. Artikkeleissa on melko paljon päällekkäisyyttä, eikä sitä kokonaan voine välttääkään, kun tutkimuksen kehys on kuvattava jokaisessa, eri foorumilla ilmestyneessä artikkelissa. Tämä ei luonnollisesti ole vain Haapasen, vaan yleisemminkin artikkeliväitöskirjojen ongelma.

Tavoitteet ja aineisto

Tutkimuksen tavoitteet ja yksityiskohtaiset tutkimuskysymykset on esitetty selvästi niin yksittäisissä artikkeleissa kuin yhteenvedossakin. Tavoitteena on selvittää, miten toimittajat käyttävät haastattelemiensa henkilöiden sitaatteja artikkeleissaan – mitä he artikkelia laatiessaan muuttavat ja mitä eivät. Toinen kysymys on, miten siteerauksen käytännön ratkaisuja voidaan selittää.

Väitöskirjan artikkeleissa keskitytään vastaamaan esitettyihin kysymyksiin autenttisia aineistoja – haastatteluja ja julkaistuja lehtijuttuja – vertailemalla. Analyysin tuloksena saadaan esille toimittajien siteeraustapojen kokonaiskuva. Menetelmänä on vertaileva lingvistinen tekstianalyysi. Lisäksi Haapanen on käyttänyt stimuloidun mieleenpalauttamisen menetelmää (*stimulated recall*, termin suomenos Haapasen) analysoidessaan sitä, miksi toimittajat ratkaisevat sitaattien käytön yksityiskohtia niin kuin ratkaisevat ja millainen tuo työprosessi kaikkiaan on.

Aineisto on kolmenlaista:

- 20 toimituksellista haastattelua 16 ammattilaistoimittajalta (1–2 haastattelua per toimittaja). Tekijä on litteroinut haastattelut keskusteluanalyysissa käytettyjä merkintätapoja soveltaen; lisäksi haastatteluun liittyviä toimittajien muistiinpanoja.
- 21 vuosina 2012–2014 julkaistua lehtiartikkelia, joista 17 perustuu mainittuihin haastatteluihin ja 4 lehdistötilaisuuksiin.
- 11 retrospektiivista toimittajan haastattelua.

Aineisto on asetettuun tehtävään nähdessä monipuolinen ja riittävä ja palvelee hyvin tutkimuksen tavoitteisiin pääsemistä. Aineiston analyysi on artikkeleissa yksityiskohtaista, ja hyvien empiiristen tutkimuskäytäntöjen mukaisesti Haapanen osoittaa konkreettisesti, miten hän

on päätyntä tuloksiinsa. Puutteena on pidettävä sitä, että Haapanen ei esitä eksplisiittisesti, mistä lehdistä aineisto on peräisin ja millä menetelmällä hän on informanteiksi lupautuneet toimittajat hankkinut. Haastattelujen käytänteistä olisi myös hyvä tietää enemmän, vaikka prosessin pääpiirteet onkin esitetty hyvin. Myöskään julkaisijan tai haastateltavien esittämiä ehtoja ja näkemyksiä ei käsitellä, vaikka niihin eri yhteyksissä viitataan.

Yhteenvedossa kuvataan olennaiset tulokset ja taustat riittävän hyvin. Tekijä esittää tulokset teemakohtaisesti eikä artikkelikohtaisesti. Ratkaisu on järkevä, koska artikkelit liittyvät kiinteästi toisiinsa, vaikka kullakin niistä on selvä oma fokus kuten seuraavasta ilmenee.

Artikkelit kokonaisuutta rakentamassa

Artikkelit ovat käyneet läpi normaalin tieteellisten julkaisujen arviointimenettelyn, ja artikkeleissa esitettyjen kiitosten perusteella niitä ovat lisäksi kommentoineet alan kokeneet tutkijat. Ne ovat siten erillisinä julkaisuina jo tiedeyhteisön hyväksymiä. Kiinnitänkin seuraavassa huomiota lähinnä siihen, miten artikkelit ja yhteen veto muodostavat kokonaisuuden ja miten ne suhtautuvat toisiinsa.

Yhteen veto-osassa ensimmäiseksi merkityssä artikkelissa ”Directly from interview to quotations? Quoting practices in written journalism” (Haapanen 2017) osoitetaan, että toimituksellisen haastattelun ja lehtijutussa julkaistujen sitaattien suhde vaihtelee tilanteittain ja erilaisia ratkaisuja on myös saman jutun ja sitaatin sisällä. Analyysi tuo hyvin esille myös sen, että toimittaja monologisoi haastateltavan osuuksia eli muun muassa häivyttää omat kysymyksensä taustalle. Haastattelun ja lehtiartikkelin vuorojen suhde ei siis ole yksioikoinen. Haapanen suhteuttaa tuloksia mediakontekstiin, mutta se jää hieman ulkokohtaiseksi – kenties siksi, että artik-

kelin tila ei anna myöten laajemmalle käsittelylle.

Toisessa artikkelissa ”Rethinking quoting in written journalism: An intertextual chain from an interview into quotations” (Haapanen 2018) analysoidaan journalistisen siteerauksen käytäntöjä eli sitä, miten toimittaja käyttää haastattelua lehtijuttua rakentaessaan. Haapanen päätyy stimuloitujen mieleenpalauttamishaastattelujen perusteella luonnehtimaan sitä, mihin toimittajat sitaatteja tarvitsevat ja käyttävät. Siteeraukset 1) luonnehtivat haastateltavaa, 2) täsmentävät haastateltavan vastuuta asiasisällöstä, 3) lisäävät jutun vakuuttavuutta, 4) rakentavat kerrontaa ja 5) rytmittävät sitä. Sitaatit 6) yleiskielistetään mutta myös 7) säilytetään puhekielisinä, jos tälle on jokin syy. Lisäksi tehdään isojakin poistoja, muutoksia ja lisäyksiä, jotta 8) haastateltavan sanoma selkiytyisi ja 9) juttu terävöityisi. Analyysi havainnollistaa hyvin toimittajien ratkaisuja, ja eri tavat siteerata välittyvät lukijalle vakuuttavasti.

Kolmas artikkeli ”Haastattelupuheen rekontekstualisointi sitaateiksi lehtijutun” (Haapanen 2016a) keskittyy rekontekstualisointiin, josta Haapanen erottaa Linelliin (1998a, 1998b) tukeutuen kolme osaprosessia: dekontekstualisoinnin, kontekstualisoinnin ja tekstualisoinnin. Dekontekstualisoinnissa toimittaja valitsee tietyt osat haastattelusta siteerattavakseen ja irrottaa ne alkuperäiskontekstistaan. Kontekstualisoinnissa hän sijoittaa nämä osat uuteen kontekstiin, osaksi lehtijuttua. Tekstualisoinnissa toimittaja muokkaa uuteen kontekstiinsa asetetun tekstiaineksen kieliasua. Muokkaukset voivat olla hyvinkin radikaaleja.

Rekontekstualisoinnin eri vaiheet eivät ehkä ole niin erillisiä kuin Haapanen painottaa niiden olevan. Esimerkiksi kontekstualisoinnin ja tekstualisoinnin raja on häilyvä. Joka tapauksessa analyysin anti on kiinnostava ja tuo hyvin esille lehtijutun rakentamisen ehtoja ja sitä,

miten sitaatteja käytetään ja miten jutun kokonaisuus muotoutuu. Haapanen osoittaa hyvin konkreettisesti, että itse sitaattien kielellinen muokkaaminen on vain pieni osa siteerausprosessia.

Neljännessä artikkelissa ”Monologisation as a quoting practice: Obscuring the journalist’s involvement in written journalism” (Haapanen 2016b) analysoidaan sitä, miten toimittaja monologisoii eli kirjoittaa jutun siten, että siinä ei näy toimittajan osuutta eikä hänen kysymystensä vaikutusta haastateltavan sanomaan. Monologisointi on siten osa rekontekstualisointia; lehtijutun sitaatit eivät näyttäydy lukijalle dialogin osana eivätkä siten noudata haastattelutilanteen vuorovaikutuksen kulkua. Monologisoinnin käsite on kuitenkin hieman yksioikoinen, koska lähtökohtana on se, että artikkeli pohjautuu dialogiin ja tämä dialogisuus voi tulla esille muutenkin kuin sitaateissa. Lukijalle dialogisuus voi näyttäytyä implisiittisesti, vaikka toimittaja olisikin häivyttänyt osuuttaan. Voi silti kuvitella, että juuri kysymysten häivyttämisessä toimittajan rooli on jossain määrin ambivalentti: hän on läsnä eikä kuitenkaan ole, eikä lukija tiedä, miten jokin haastateltavan repliikki on syntynyt – spontaanisti vai vastauksena toimittajan kysymykseen.

Kuten lyhyesti kuvaamani tulokset osoittavat, jokainen artikkeli fokusoituu eri tavoin, vaikka tavoite on yhteinen. Kaikissa artikkeleissa vastataan nimittäin periaatteessa samoihin, kokonaisuuden kannalta relevantteihin kysymyksiin: miten toimittaja muokkaa sitaattien kieltä, miten sitaatteja ylipäättään käytetään jutun rakentamisessa, miten mediakonteksti ja journalistiset käytännöt vaikuttavat siteerauksen luonteeseen ja lehtijutun kokonaisuuteen? Artikkelit muodostavat johdonmukaisen ja tarkoituksenmukaisen kokonaisuuden, joka yhteenvedon luvussa 2 näyttäytyy hyvin yhtenäisenä tutkimuksena. Eräistä rajauksista ja käsitteistä olisi kuitenkin kannattanut keskustella enem-

män. Näitä ovat esimerkiksi *tekstualisointi* sekä sen suhde *kontekstualisointiin*, *monologisointi* sekä *ydinkategoria*, jonka sisältö ja tarpeellisuus ei avadu lukijalle kovin helposti.

Haapanen on perehtynyt relevanttiin taustakirjallisuuteen ja tuntee hyvin journalistista työtä koskevaa tutkimusta. Kokeneena toimittajana hän on myös hyvin perillä journalistisen työn käytännöistä ja ohjeistuksesta. Hän valikoi tarkoituksenmukaisesti oman linjansa ja menetelmänsä sekä paikantaa ja taustoittaa analyysiaan konkreettisella ja läpinäkyvällä tavalla. Artikkeleissaan ja yhteenvetoluvussaan hän osoittaa alan tunteen ja uusia väyliä etsien kiinnittää tutkimuksensa johdonmukaisesti aikaisempiin lähestymistapoihin. Teoreettinen tausta on kuitenkin esitetty melko niukasti. Yhteenvedossa sille olisi ollut enemmän tilaa kuin yksittäisissä artikkeleissa.

Esitystapa

Haapasen tapa analysoida on keskustele-leva ja lukijan huomioon ottava. Analyysi on harkittua työtä, ja lukija saa vastauksen esitettyihin kysymyksiin. Tutkimus tarjoaa mielenkiintoista tietoa journalistisen työn yksityiskohdista sekä puheen ja kirjoituksen roolista ja suhteesta kuvatussa tilanteessa. Haapanen osoittaa hyvin konkreettisesti ja läpinäkyvästi, miten huolellisen analyysin kautta voidaan päästä usein hahmottomiksi jäävien työkäytäntöjen jäljille. Suora lainaaminen, jota journalistin ohjeet korostavat, tulee Haapasen tutkimuksessa täysin uuteen valoon.

Haapasen kielenkäyttö on sujuvaa, ja teksti aukeaa lukijalle helposti. Paikoin käsittely on monisanaista, paikoin rönsyilevääkin, ja yhteenvedossa on jonkin verran toistoa, mutta kirjoittajan tyyli täyttää hyvin tieteellisen kirjoittamisen vaatimukset: tekstit etenevät loogisesti, ja toi-

mittajan prosessi ja niistä tehdyt päätelmät on esitetty selvästi ja perustellen.

Lopuksi

Haapasen väitöstutkimus on monipuolinen analyysi sitaattien ilmipanosta lehtitekstissä, ja valitut metodit ovat aiheen käsittelyyn tarkoituksenmukaisia. Tekijä saavuttaa asettamansa tavoitteet ja tuo uutta tietoa haastattelujen käytöstä lehtityössä. Kaikissa neljässä artikkelissa on oma näkökulmansa ja tavoitteensa, ja ne palvelevat hyvin tutkimuksen kokonais-tavoitetta.

Tutkimus avaa uutta näkökulmaa myös toimittajantyön prosessiin ja tarjoaa siten mahdollisuuksia soveltaa tuloksia käytännön työssä. Tutkimuksen huomattavin anti sekä medialle että lukijoille on siteerausta koskevien käsitysten oikominen ja täsmentäminen, mahdollisesti myös ohjeistuksen parantaminen. Olennaisinta ja eettisestä näkökulmasta keskeisintä on Haapasen tulosten valossa se, että puheenvuorojen muodosta voi tinkiä mutta ei niiden merkityksestä. Tämä onkin nähdäkseni toimittajantyön tärkeimpiä periaatteita, ja siksi olisi syytä tulevaisuudessa tutkia enemmän myös sitä, millaista palautetta haastateltavat esittävät toimittajalle ennen jutun julkaisemista.

Sen lisäksi, että Haapasen tutkimus on diskurssintutkimuksen ja mediatutkimuksen kentällä tärkeä, se voi avata toimitustyön käytänteitä ja lisätä medialukutaitoa niin aikuisten kuin nuorem-pienkin keskuudessa. Toivottavasti myös suomen kielen ja kirjallisuuden opettajat käyttävät tutkimuksen tuloksia opetuksessa hyväkseen ja auttavat siten oppilaita ymmärtämään sen, että journalistinen teksti ei koskaan ole haastattelun kopio. Medialukutaitoa ei ole vain se, että osataan analysoida tekstiä, vaan myös se, että ymmärretään, missä kehyksissä ja millais-ten käytäntöjen varassa lehtitekstit synty-

vät. Haapasen tutkimus on omiaan syven-tämään tätä ymmärrystä.

PIRKKO NUOLIJÄRVI
etunimi.sukunimi@gmail.com

Kirjoittaja on professori emerita ja
Kotimaisten kielten keskuksen aiempi johtaja.
Hän toimi Haapasen vastaväittäjänä.

Lähteet

- ENGESTRÖM, YRJÖ 1995: *Kehittävä työn-tutkimus. Perusteita, tuloksia ja haasteita*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- HAAPANEN, LAURI 2016a: Haastattelu-puheen rekontekstualisointi sitaateiksi lehtijuttuun. – *Virittäjä* 120 s. 218–254.
- 2016b: Monologisation as a quoting practice. Obscuring the journalist's in-volvement in written journalism. – *Journalism Practice* 7 s. 820–839. <https://doi.org/10.1080/17512786.2016.1208057>.
- 2017: Directly from interview to quota-tions? Quoting practices in written jour-nalism. – Ritva Laury, Marja Etelämäki & Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.), *Combining clauses and actions in social interaction* s. 217–238. Studia Fennica Linguistica 20. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2018: Rethinking quoting in written journalism. An intertextual chain from an interview into quotations. – Marcel Burger (toim.), *Investigating journalism practices. Combining media discourse analysis and newsroom ethnography* s. 95–118. Cahier de l'Institut de Lin-guistique et des Sciences du Langage 54. Lausanne: Université de Lausanne.
- HELLE, MERJA 2000: Disturbances and contradictions as tools for understand-ing work in the newsroom. – *Scandinavian Journal of Information Systems* 12 s. 81–113.
- 2010: *Toimitustyö muutoksessa. Toiminan teoria ja mediakonseptin käsite*

- tutkimuksen ja kehittämisen kehyksenä. Tampere: Tampereen yliopisto. <http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8313-4>.
- HELLE, MERJA – TÖYRY, MAIJA 2009: Media concept as a tool for analyzing change in media. – Pirkko Oittinen & Hannu Saarelma (toim.), *Papermaking science and technology*, 13. *Print media – principles, processes and quality* s. 497–530. Helsinki: Paper Engineers' Association / Paperi ja Puu Oy.
- JAAKOLA, MINNA – TÖYRY, MAIJA – HELLE, MERJA – ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, TIINA 2014: Construing the reader. Multidisciplinary approach to journalistic texts. – *Discourse & Society* 25 s. 640–655. <https://doi.org/10.1177/0957926514536828>.
- LEONTJEV, A. N. 1977: *Toiminta, tietoisuus, persoonallisuus*. Suomentanut Pentti Hakkarainen. Helsinki: Kansankulttuuri.
- LINELL, PER 1998a: *Approaching dialogue. Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives*. Amsterdam: John Benjamins.
- 1998b: Discourse across boundaries. On recontextualisation and the blending of voices in professional discourse. – *Text* 18 s. 143–157.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA 1999: Speech quotations in newspapers as a form of language use. – Timo Haukioja, Ilona Herlin & Matti Miestamo (toim.), *SKY Journal of Linguistics* 12 s. 111–144.
- 2005: *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä. Näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1026. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2014: The emergence of a research tradition. Dialogically-oriented linguistic discourse analysis. – Anna-Malin Karlsson & Henna Makkonen-Craig (toim.), *Analysing text AND talk / Att analysera texter OCH samtal* s. 121–132. FUMS Rapport 233. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- PERRIN, DANIEL 2012: Transdisciplinary action research. Bringing together communication and media researchers and practitioners. – *Journal of Applied Journalism and Media Studies* 1 s. 3–23. https://doi.org/10.1386/ajms.1.1.3_1.
- 2013a: Investigating language and the media. The case of newswriting. – *AILA Review* 26 s. 57–78.
- 2013b: *The linguistics of newswriting*. Amsterdam: John Benjamins.
- VYGOTSKY, LEV S. 1978: *Mind in society. The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Avoimuus ja persoona

Milla Uusitupa: *Rajakarjalaismurteiden avoimet persoonaviittaukset*. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Education, Humanities, and Theology 117. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto 2017. 265 s. ISBN 978-952-61-2645-3.

Milla Uusitupa tekee väitöskirjassaan kielipillista perustutkimusta karjalan ja suomen kielen kohtaamisalueesta, rajakarjalaismurteista. Uusitupa on osallistunut Itä-Suomen yliopistossa tätä toistaiseksi huonosti tunnettua kielimuotoa tutkivaan